

Gábor sokaknak ellenére 's irigységek vagy bosszúságokra igen jól tanít 's szorgalmatos. Titulusa Második Professor. Tanít Syntaxist és Gramaticát. Az én fiam mindazáltal Császári úr alatt tanul bővebb Syntaxist." Nem lehet észre nem venni, hogy egyetlen szóval sem dicsérte a Jénából várva várt Császárit.

1806 novemberében Nagybajomból, Sárközy Istvántól kapta utolsó levelét Csokonai Józsefné. Csokonai édesanyja gondosan összegyűjtötte fia verseit és leveleit. Innen rossz hírt kapott: "...az Asszony kívánságát, hogy tudniillik boldogult Fiának, itt e' tájon töltött életét 's némely található írásait szedném össze 's küldeném meg nem teljesíthetem... Írt ő szegény nékem és Feleségemnek is többet és szebbet mint a' nyomtatványba látom (és a melyek nem egészen nyomtatódtak ki) de azok egy néhai szerencsétlenséggel mely házamon esett, el raboltattak. Sajnálom, hogy sok keresgélődésem után is azokból meg nem találhatok. Légyen az Asszony addig is, amíg is jó reménységben míg rövid idő mulva bővebben írhatok 's szolgálhatok. Ezen leveletem is csak azért bocsátottam mostani sok ezer gondjaim közt: is előre, hogy az Asszony valamely bal vélekedéssel ne legyen Barátságomról, mintha az, csak sirja széléig kesérte volna el felejthetetlen Kedves Barátját. Kinek Édes Anyjának is maradok változatlan hívségű Jó akaró Baráttya Sárközy István."¹⁰

1800 szeptemberében a Napóleon ellen a somogyi rendeknek egy gyalogzászlóaljot kellett kiállítaniuk. Toborozták a katonákat, akik minden alkalmat felhasználtak a szökésre, fellázadtak, és a nemesi kastélyok ellen fordultak. A nagybajomi kastély is ennek az áldozata lett, Sárközy „íráseit mind ganélében eláztatták."¹¹

Csokonai halála után egy évvel a debreceni Hatvan utcai temetőben síremléket kívántak állítani. Kazinczy tervezett sírfeliratát („Árkádiában éltem én is") felháborodás, értetlenség fogadta. Sárközy István ekkor levelet írt Kazinczyhoz: „Ha Debretzen restelli Arkadiát el vállalni, meg monta Horváth Ádám, hogy Somogy el vállalja. És mi állítunk neki oszlopot, ha csak festve és írva is a' Csurgói oskolába, mely meg marad addig, míg az oskola. Meg érdemli szegény Csokonai halála emlékezete, hogy érte vetélkedjünk, ha Homerus születésén hét város vetélkedett."¹² Később, 1811-ben a Csokonai-kéziratok ügyében is levelet váltottak.¹³

Dr. Horváth József

Vikár Béla, a folklórgyűjtés megújítója¹

Százötven esztendeje született „Vikár Béla (1859–1945) nyelvész, műfordító, folklórkutató, az országgyűlési gyorsiroda vezetője. A folklórszövegek, dallamok hiteles rögzítése érdekében somogyi gyűjtését 1890-ben gyorsírással végezte, 1895-től pedig úttörő módon fonográfot használt, megalapozva azt a modern módszert, ami népzene kutatásunk tudományos világszenzációt jelentő kibontakozásához vezetett.” (Magyar Néprajzi Lexikon. 1982. 558. old.)

A XIX. század második fele Európa-szerte az önálló néprajzi gyűjtemények alapításának ideje volt. „Hazánkban a néprajz szülei az iparművészet és a háziipar voltak.”² Könnyebb is volt tárgyakat begyűjteni múzeumi célokra, mint az elszuhanó hangot, képet rögzíteni. A szóbeli hagyományok összegyűjtése egyrészt az eszközök hiányosságai, másrészt a kutatási ideológiák változásainak függvényében sokféle módszerrel folyt. Voltak, akik elegendőnek tartották a tartalmi elemek, a csupasz információk összegyűjtését, majd ezek újrafogalmazott közreadását, hiszen nem az egyéni előadás esetlegességeit, hanem a közösség szellemének megnyilatkozásait kívánták rögzíteni. A pozitívista eszmék hatására azonban ez a figyelem mindinkább az egyéni előadásmód, a stílus vizsgálata felé fordult, s fölvetette a minél na-

¹⁰ Vargha i. m. 238. old.

¹¹ Violáné Bakonyi Ibolya: Sárközy István könyvtára. Csurgó 2005. 110. old.

¹² KazLev. IV. k. 485. old.

¹³ KazLev. VIII. k. 488–489. old.

¹ Részlet a szerző Vikár Béla népzenei gyűjteménye című könyvéből. (Hagyományok Háza, Néprajzi Múzeum. Bp. 2006.)

² Jankó János: Az ezredéves országos kiállítás néprajzi faluja. Bp. 1897. 2. old.

gyobb hitelesség kérdését, a szöveg hűség fontosságát. Az összegyűjtött nagyszámú hiteles szöveg rendezése, majd statisztikai alapon való típusvizsgálata már a XX. század kutatási elképzelései felé közelített.

Mind a hiteles szövegrögzítés, mind az ének, mind a tánc műfajai meg kellett várják, hogy az összegyűjtésükhöz feltétlenül szükséges *technikai eszközök* is rendelkezésre álljanak. S míg a tánckutatás csak a második világháború után, a képrögzítés szélesebb körű elterjedése után tudott elindulni, a szövegek rögzítése már a XIX. század végén beindulhatott, a gyorsírás bevonásával, majd ezt hamarosan követte a hangrögzítés is a millenniumi évben, a fonográf alkalmazásával.

A gyorsírás

Vikár Béla fiatal kora óta elkötelezett és virtuóz művelője volt a gyorsírásnak. Az akkor legkorszerűbb Gabelsberg-Markovits-féle szisztémát a maga újításaival továbbfejlesztve tökéletesen és beszédsebességgel tudta rögzíteni a magyar nyelv minden árnyalatát. Ez a tudománya a Parlament gyorsíró-irodájának revizorává emelte őt. Számára tehát adott volt a gyorsírás felhasználása a gyűjtések során is.

Az 1865-től működő „gyorsiroda” az országgyűlési beszédek gyorsírására szervezett gyorsíróhivatalt jelentette. A gyorsiroda a főnökn, másodfőnökökn, revizorokon, gyorsírókon és gyorsírógyakorlókokon kívül két turnusvezetőből állt, kiket a két ház elnöke egyetértőleg nevezett ki. Minden beszédet egy gyorsíró és egy revizor jegyzett; a gyorsírók 5 percenként váltakoztak, a revizorok fél óráig írtak. A gyorsíró 5 percének letelte után egy írnoknak közönséges írásba diktálta turnusát, ami rendszeren 3/4 órát vett igénybe. Minthogy a turnusba tíz gyorsíró és két gyakorlók volt beosztva, eszerint egy gyorsíróra csak fél óra múlva került a sor újra. Amint a revizor félórás turnusát bevégezte, mindjárt hozzáfogott a gyorsírói turnusok átnézéséhez, mert míg turnusa tartott, az első gyorsírói turnusok már elkészültek.³ A beszédsebességgel alkalmazott gyorsírás a hangrögzítés előtti korszakban fontos lépés volt az új tudomány, az etnográfia vizsgált tárgyának egzakt rögzítése felé. „A folklorisztikai gyűjtés nem lehet el azon eszköz nélkül, mely a legrövidebb idő alatt a legtöbb szöveg lejegyzésére képesít és egyszerűsíteni lehetővé teszi, hogy a közlőt előadásában meg ne állítsuk, értsem a gyorsírást, még pedig ennek nem mindennapi mértékét. Csakis ennek az eszköznek köszönhetem, hogy már első gyűjtésem során magából Somogyból 60 mesét írhattam le szó szerint, köztük nem egyet, melynek tárgya ugyanaz, csak közlője más, a melyek tehát szépen feltüntetik azt a jelenséget, hogy ugyanazon néphagyomány, ugyanazon a helyen, vagy tőszomszédos helyeken, más-más egyének ajkán mennyire különböző lehet az előadás módjában érvényesülő egyéni sajátosságok miatt.”⁴ Ez tette lehetővé, hogy a néprajzi felvételek hitelességének fogalma kialakulhasson. Az így feljegyzett szövegek ugyanis nem csupán mondattani szempontból tekinthetők hiteleseknek, hanem „messzemenően alkalmasak nyelvészeti vizsgálódások céljaira is”.⁵

A fonográf

Sokszor és sokak által kiemelt érdeme Vikárnak, hogy a szövegek mellett a dallamok párhuzamos gyűjtését szorgalmazta. Kezdetben nyelvészeti megfontolások vezették. „Rekonstruálendő” összvegeket keresve a dallamot alkalmas eszköznek találta az összetartozó szövegvariánsok felismeréséhez. „A közös dallam sokszor rávezet az összefüggésre egy egészen olyan széthullott részek közt, melyeknek együvé tartozását máskülönben nem vennők észre.”⁶ A dallamgyűjtés elvégzésének sürgősségére gyakorlati tapasztalatai alapján hívta fel a figyelmet. Az volt a véleménye (tájnyelvi szövegek gyűjtésével hasonlítva össze a dalgyűjtést), hogy bár a dallamok lassabban változnak, mint a közönséges beszéd, „egyenként könnyebben kivesznek, mint a tájszólás sajátosságai”.⁷ Ezt a nézetét nem mindenki osztotta a kortársak körében. Dr. Jankó János, a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának vezetője például, attól tartva, hogy a minisztérium az ő, amúgy is szükséges bizonyuló dotációja rovására kívánja Vikár munkáját fokozottabb mértékben támogatni, ezt írta a minisztériumhoz intézett szakvéleményében: „A népdalok fonografikus gyűjtése bármily fontos is, nem oly sürgős, mint azok a kívánalmak, amelyeket az évi költségvetés évszeállításkor felsoroltam; akkor és ott arról volt szó hogyha a magyar és vele rokon

³ V.ö. Gopcsa J.: A magyar gyorsírás története. Bp. 1893.; Gyorsírási Lapok XXIII. évf.

⁴ Vikár Béla: Somogy megye népköltése. Ethn. 1899. 26. old.

⁵ Katona Imre: Vikár Béla kéziratos hagyatéka. JPMÉ 1980. Pécs 1981.

⁶ Vikár 1899. i. m. 26. old.

⁷ Vikár Béla: Élő nyelvmélekek. Ethn. 1901. 139. old.

népek ethnográfiai tárgyait a legközelebbi 10-15 évben össze nem gyűjtjük, többé össze nem gyűjthetjük, mert már ma is csak romhalmazon járunk. Vikár gyűjtéseiből pedig kiténik az, hogy azok a népdalok, melyeket eddig már kihaltaknak hirdettek, nemcsak, hogy ki nem haltak, hanem számos variációban élnek és virulnak.”⁸

A későbbiekben mind nagyobb érdeklődéssel foglalkozott a dallamok jellegzetességeivel is: a nyelvi dialektusokhoz hasonló jelenséget, zenei tájszólást figyelt meg, mely véleménye szerint fő- és aldialektusokba osztható. „Miként a nyelvi – beszélt – tájszólás földrajzilag sokszor egymástól messze eső területekre oszlik el, úgy vagyunk e zenei tájszólásokkal is. [...] A zenei tájszólás – vizsgálataim szerint – a mennyire ma hozzátetűleg vélhetjük, megfelel a nyelvi tájszólásnak, olyannyira, hogy ettől el sem választható.”⁹ Gyűjtési tapasztalatai bőségesen igazolták várakozásait. A fonográfkészülék minden kezdetlegessége, nehézsége ellenére beváltotta a hozzáfűzött reményeket: „Dallamgyűjtésre én már harmadik éve a fonográfot használom. A dallamokat tartalmazó fonográf-hengerek a közoktatásügyi miniszter új intézkedése által a nemzeti múzeum népr. osztályába kerülnek s ott bárki számára hozzáférhetők. Mostanig 47 ilyen hengerünk van, mindenik, 3-4-5 dallammal; ezek között magára Somogy megyére 17 darab esik” – írja 1899-ben¹⁰.

Vikár a hangfelvételek megkezdése előtt általában alaposan kikérdezte a szóba jöhető adatközlőket, egyúttal gyorsírással rögzítve a hallottakat. Anyagválogatáskor meglehetősen nyitott volt: minden olyan dallamot fölvelt, amelyen a folklorisztikus variálódás jeleit fölfedezte. A dalok rögzítésén túl fontos háttérinformációk begyűjtésére is törekedett: az adatközlők adatai mellett az énekek, szokások funkciójára, eredetére is kíváncsi volt.

Vikár Béla gyűjtési módszereinek előremutató, modem vonásait a szakirodalom már elismerően kiemelte.¹¹ A fonográf alkalmazásának kérdésében viszont gyakran hangsúlyozzák, hogy annak fő indoka Vikár zenei képzetlensége volt. Erre nézve meg kell említenünk, hogy Vikár Béla azért annyira nem volt képzetlen, mint amennyire kortársai nyomán azóta is beállítják. Igaz, hogy kottás lejegyzést készíteni nem tudott, de hegedült, és ha szükség volt rá, énekesként is jeleskedett. Ismeretterjesztő beszámolóinak népdal-illusztrációit sok esetben maga adta elő, méghozzá nagy sikerrel, amint ezt a Sáros-megyei Közlöny 1897. évi 15. számának beszámolója is bizonyítja: „Előadását phonograph segítségével mutatványokkal is iparkodott kísérni, mely utóbbi azonban inkább csak a dallamok felvételére s megőrkítésére szolgál, nem pedig arra, hogy azokat oly erősen visszaadhassa, hogy a nagyterem nagy közönsége tisztán halhatta s élvezhette volna; élvezte azokat azonban Vikár úrnak természetes szépen sikerült énekelőadásában.” (Az MH 28-as számú hengeren valószínűleg a saját éneklését örökítette meg, méghozzá olyan tökéletesen paraszti stílusban, hogy Bartók Béla, aki csak az autentikus paraszti előadói stílust tartotta megőrkítésre méltónak, zavartalanul lejegyezte énekét, anélkül hogy észrevette volna a turpisságot.)

A „szakzenészek” irányából érkező támadások inkább alig leplezett kenyéririgységről vallanak. E körökben ugyanis azt hitték, hogy valami hatalmas állami támogatás keres itt gazdát, amelyet most egy „képzetlen” céhen kívüli kíván elorozni előlük. Nem sok hozzáértést, de annál több rosszindulatot takar az alábbi megjegyzés: „mi történik a fonográf bármilyen jól bepölyázott hengereivel, ha a híres rossz országutakon ide-oda ütődnek mint egy kosár tojás, és a viaszburkolat róluk nótástól, mindenestől lepatogzik? hogyan és ki fogja megrögzíteni az akkor már hiába rájuk énekel, megsemmisült dalokat? ugy-e, hogy Vikár maga nem lévén tanult zenész, úgy is más valakire kell bízni a nóták leírását, közkinccsés tételét? ezt pedig szép magyar nevű uri emberekre fogják bízni (amint halljuk), de majd csak akkor, mikor a gyűjtött nótákat leverklizték már az egész világ füle hallatára a párisi világiálításon azon nyekergősen, a hogyan a fonografnak »zenegedezni« természete, a mitől ugyan elmegy a hallgató illúziója. Egy szóval: szükség van Vikár mellett egy igazi zenészre.”¹²

Vikár, elegáns válaszában, így nyilatkozott: „Még örülök, hogy olyan új eszmének, mint a népdallamok összegyűjtése fonográf útján, egyáltalán elérhettem valami támogatást, éppen csak annyit, hogy erőmön felül nem kell hozzátennem a magaméból. De itt azután úgy áll ám a mondás, hogy: amit

⁸ Dr. Jankó Jánosnak a Néprajzi Osztály tevékenységéről szóló évi jelentése. (Néprajzi Múzeum Irattára 37/1901)

⁹ Vikár 1901. i. m. 140. old.

¹⁰ Vikár 1899. i. m. 26. old.

¹¹ Katona i. m. 1981.; Vikár László: Vikár Béla Erdélyi népdalgyűjtéséről. In.: Zenetudományi Dolgozatok. 1984. 192. old.

¹² Zenelap 1899. november 2. 2. old.

kivánsz magadnak, ne kívánd embertársadnak. Kivéve természetesen, ha más szintén tud és akar áldozni. A kultúra nálunk, sajna, még mindig fényűzés számba megy annál, a ki neki él. Ezen kell változtatni, ha azt akarjuk, hogy zenészek és tudósok nálunk meg is élhessenek. Ezen pedig csak hazai műveltségünk magas fokra emelése lendíthet.”¹³

Jellemző a népdalok iránti szalmaláng-felbuzdulásokra Serly Lajosnak, a Nemzeti Színház akkori karmesterének, népszerű magyar nóták és csárdások szerzőjének monstre tervezete is, aki *Magyarország dalokban* címen elképzelt hatalmas gyűjteményéhez kért állami támogatást, és terveit Mihailovich Ödön, zeneéletünk akkori vezetője Jankó János néprajztudósnak figyelmébe ajánlotta. Jankó János azonban ekkor már jól látja, hogy csak alapos helyszíni népdalgyűjtésből születhetik érdemes munka, és így válaszol a beadványra: „Kérdés, hogy a népzenei feladat megoldása sikerülhet-e Serly úrnak? A népzene vizsgálatához, a zenészeti tehetségen és iskolázottságon kívül – amik Serly úrnak bizonyára megvannak – ethnographiai módszer és kritika kell. Serly úr módszerét megvilágítja az, hogy ő a népdalokat csakis másodkézből akarja beszerezni. Ez az eljárás igaz, hogy kényelmes, de tudományos szempontból hasznosan csak akkor alkalmazható, ha az országot a népzene több tudományosan képzett bűvára már egyszer végtől végig bebarangolta, és a saját fülével gyűjtött össze annyit, amennyi bizonyos rendszer megalakítására feltétlenül szükséges, s amely rendszernek egyes osztályait azután a másodkézből gyűjtött, de csak szakavatottsággal kritikailag megrostált anyaggal is ki lehet bővíteni... Ha Serly úr arra vállalkozik, hogy személyesen fog összegyűjteni annyi népdalt, amennyit a kért subventio összegével összegyűjthet, ami mellett folytathatja a másodkézből való gyűjtést is, és hogy ezeket az ethnographusok számára a Magyar Zenetudomány (!) elvei szerint kritikailag szétszedi magyar és más nemzetiségű, továbbá tiszta, átmeneti régi, majd végül a néptől közvetlenül eredő vagy a népben történetileg elterjedt formákra, akkor a kért subventio okvetlenül megadandó, fennmaradván számára mindig a jog, hogy ő ezeket a gyűjtött népdalokat nem ethnographusok számára könnyebb kísérettel ellássa.” Serly Lajosnak, a *Kék nefelejs* szerzőjének nagy népdalgyűjtéséből így nem lett semmi. A romantika korának gyűjtői (irodalmárok vagy tanult zenészek) az általuk ideálisnak vélt (a gyakorlatban az általuk ismert) formákat keresték, ezért a variációkban megjelenő hagyománnyal szemben értetlenül álltak. Általános gyakorlat volt, hogy a terepen tapasztalt eltéréseket romlásnak ítélve, közléskor „kijavították” a szövegeket, dallamokat. (Mai kifejezéssel élve, a romantika egyfajta nemzeti szintű globalizációt igyekezett é téren is végrehajtani – a nyelv, tánc, viselet mellett –, és ezt az elképzelést a valódi, variációkban élő hagyomány nemhogy segítette volna, hanem igazából az útjába is állt.) Vikár e téren is haladó gondolkodású kutatónak bizonyult, aki ragaszkodott a szó szerinti első közléshez, megadva a lehetőséget a későbbi feldolgozásokhoz, átalakításokhoz. E nézeteit bizonyítja a Kisfaludy Társasághoz intézett levele, melyben a szövegűségeket a közreadás elsődrendű feltételének tartja, még azon az áron is, ha emiatt le kell mondania a publikálásról: „Én nem tehetem ki magam annak, hogy gyűjteményemet elavult álláspont képviselőjeként joggal megtámadja épp az a közönség, melyre a kötet első helyen számít: a néprajz barátai és művelői. Ezek pedig tudják, hogy a népmesére nézve a közlésnek azon módja, melyet nyújtok, az egyedül megengedhető. Az írói köröket pedig nem szabad oly alacsonyra taksálnunk, hogy az így nyersanyagul közölt mesékből ki ne tudjanak okosulni; ha van költői értéke valamely darabnak, azt ők észreveszik így is.”¹⁴

Soha jobbkor nem jelenhetett volna meg a színen az új eszköz, az 1877-ben feltalált fonográf, hogy a gyorsírás mellé felsorakozva jelentősen megerősítse a szövegűség fegyvertárát. Mivel mindkét módszer az elhangzó egyéni előadást rögzíti a maga egyediségében, a romantikus szemlélet, amely egy dalnak az ideális formáját keresi, nem lelkesedhetett túlságosan az esetlegességek rögzítéséért. De a sok egyedi adatot a nagy számok törvénye alapján vizsgáló új, statisztikai módszerek mégis több eredményt ígértek. A két gondolkodásmód közötti különbség egyszerű rangsorolásban érhető tetten. A modem eljárás szerint – amely később Bartók szemléletét is meghatározza – első helyen áll a nagyszámú adat

¹³ Vikár 1899. i. m. 3. old.

¹⁴ MTA Kézirattár: Ms 4758/57 -1.

rögzítése, a másodikon bármilyen vizsgálat, rendszerezés, típuskialakítás, s csak ezt követheti a tanulmányok levonása vagy bármiféle idealizálás, feldolgozás.

Vikár a vizsgálat tárgyát képező egyedi adatokat a szubjektivitás teljes kikapcsolásával kívánja rögzíteni. Azért kell a fonográfkészülék, mert: „*Iskolázott zenésztől alig lehet várni a néphagyománynak érintetlen fölvetését, hacsak külön és alaposan ki nincs tanítva a népköltési gyűjtésre, ilyen erővel pedig mi nem rendelkezünk, és ha rendelkezünk volna is, nem tudtuk volna őket megfizetni. A fődolog volt szerintem a néphagyomány gyűjtésében való speciális gyakorlottság. A zenei gyűjtés csakis ezen az alapon indulhatott meg. S valamint az emberek és tárgyak képét tudományos vizsgálat céljaira inkább fotografikus hűséggel megrögzítve kívánjuk bírni, mintsem egy művész egyéni felfogásának tükrében: úgy kínálkozott a szóban vagy dalban élő néphagyomány gyűjtésére szerintem a szakzenészek helyett a hangrögzítő, a fonográf alkalmazásba vétele, annál is inkább, mert ily módon a folklorisztikai cél elérését egyesíthetőnek véltem azon egyéb fontos érdekek szolgálatával is, melyekkel az ily gyűjtés kapcsolatos. Mechanikailag összeszedni és hamisítatlan mivoltában készen idehozni az élő népzenei és népzenei anyagot bármely irányú vizsgálódás számára: ez volt szerintem a fonográf útján megoldandó feladat.*”¹⁵ És tisztán látja azt is, hogy az eredményesség kulcsa a nagy meritésben rejlik: „*Bizonyára még több eredményt érhetnénk el, ha nagyobb területet fognánk vizsgálódás alá*”.¹⁶

A hangrögzítés tudománytörténeti jelentőségét – Vikár zenei „írásstudatlanságától” teljesen függetlenül – más, kortársi megnyilatkozások is tanúsítják. Dr. Herrmann Antal egy 1890-ben megrendezett műkedvelő fotografiai kiállításról írott beszámolójában például ezt mondja: „*Jelezni akarjuk, hogy az ethnographiának általán, ha valóban exact tudomány akar lenni, fel kell használnia a technika leújabb vívmányait. A dialektologia, a népzenei hagyományok tanulmányozása általán csak akkor fog valóban biztos és objectív alapra helyezkedni, ha phonographszerű készülékkel foghatjuk fel a népzenei és népzene hangját, amint photographiákban fixirozzuk a néprajzi tárgyakat.*”¹⁷

A gépi hangfelvételzés gondolata persze másoknak is eszébe jutott annak idején, erre bizonyosság az alábbi kis hirdetés az Ethnographia Társasági Értesítések rovatában: „*A magyar zenehagyomány megmentése és megőrzése iránt figyelemre méltó indítványt terjeszt bizalmasabb körök elé Pungur Béla kolozsvári távirótiszt. Azt ajánlja, amit mi is megpendítettünk az 'Ethnographia' I. füzetében (57. l.), hogy a népdalok országszerte fonográf-felvételekkel s annak alapján teendők hangjegyre. E célra külön társaságot vél alakítandónak Budapesten; a költségek gyűjtésekkel volnának beszerzendők. – Megjegyzendők tartjuk, hogy mi e tervvázlatban igazán jelentős, az megvan néprajzi társaságunk programjában; és a népzene és táncz számára való szakosztályunk tisztviselői kétségtelenül a legilletékesebbek az ilyen mű ügyek intézésére. Az érdemes indítványozó a mi társaságunk keretében fogja legsikeresebben előmozdítani eszméje valószínűsítését.*”¹⁸ Vikár gyűjteményét azonban a gyorsírást hangrögzítéssel kombináló módszer teszi értékessé, s ezt bizony ma is csak irigyelhetjük! A fonográf (vagy általában a hangrögzítés) egymagában nem csodaszer. Sőt veszedelmes csaloéka eszközöz is válhat azok kezében, akik nem tudják egészen pontosan megfogalmazni szándékaikat s a géptől várják a problémák megoldását.¹⁹ Azt viszont még a hangrögzítés ellenzői is elismerték, hogy hangszere zene lejegyzésére egyszerűen nincs jobb eszköz, mint a minden elhangzó részletet rögzítő, majd a felvételt lassítva is visszaadni képes fonográf.

Összehasonlító zenefolklór

A hengereken rögzített anyag további sorsára nézve Vikár Bélának jól átgondolt elképzelései voltak. A bécsi tudományos akadémia nagyszabású tervével kapcsolatban (a világ összes nyelveire és tájszólásaira kiterjedő fonogramtár felállításáról) fejtette ki azt az elvet, amely számunkra főleg Bartók interpretációjában ismert.²⁰ Vikár korszerű nyelvészeti kutatások érdekében kifejtett gondolata a későbbiekben összehasonlító zenefolklórként emlegetett új tudományág alapeszméit idézi: „*Azon kell kezdeni, hogy minden ország csupán a maga területén élő nyelvekből és nyelvjárásokból készítsen fonografikus*

¹⁵ Vikár 1901. i. m. 133–134. old.

¹⁶ Ugyanott 141. old.

¹⁷ H. A. [Herrmann Antal]: Műkedvelő-fotografiai kiállítás. Ethn. 1890. 57. old.

¹⁸ H. A. [Herrmann Antal]: Társasági értesítések (rovat). Ethn. 1890. 162. old.

¹⁹ Bereczky János – Domokos Mária – Olsvai Imre – Paksa Katalin – Szalay Olga: Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai. Bp. 1984. 8–9. old.

²⁰ Bartók Béla: Az összehasonlító zenefolklór. 1912. In.: Bartók összegyűjtött írásai /30. Közreadja: Szöllősy András. Bp. 1967.; Bartók Béla: Zenei folklór. 1919. In.: Bartók összegyűjtött írásai /31. Közreadja: Szöllősy András. Bp. 1967.

fölvételeket. Csak ezután kerülhet a sor más országok és népek nyelveire. Ha ily módon minden művelt államnak meglenne a maga fonogrammgyűjteménye, élő nyelvelméltára az ottani nyelvekből, akkor az Akadémiák akár kölcsönösen ki is cserélhetnék fölvételeiket, minthogy a fonogramokat ma már ép oly könnyen és biztosan tudjuk sokszorosítani, mint pl. a fényképeket.”²¹ A népdalok gyűjtésére és feldolgozására nézve az analógia kézenfekvő.

Gyűjteményében, igaz nem túl nagy mennyiségben és nem túl jó minőségben, de a nemzetiségek népzeneje is feltűnik. Vikár több helyen kifejtette, hogy a dallamok gyűjtésének a hazai nemzetiségek zenéjére is ki kell terjednie, hogy a kölcsönhatások is tanulmányozhatók legyenek: „mert ezek közt szintén számos igazgyöngy és sok magyar kölcsön van, ép úgy amint népünk is sok dallamot vesz át a nemzetiségektől”.²²

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy ez a gyűjtemény – mivel anyagát nem szűkítették sem esztétikai, sem ideológiai megfontolások – hiteles képet nyújt a századforduló körüli két évtized (1890–1910) forgalomban lévő dalterméséről, jól reprezentálva annak tagozódását, a benne rejlő különböző stílusok, a régi és új dalok valódi arányát.

Sebő Ferenc

Száz esztendeje született Morvay Péter

Emlékeim Morvay Péterről*

Magyar néprajztudományunk kiváló egyéniségének, Morvay Péternek alakját születése századik évfordulóján nem hátrahagyott műveinek ismertetésével szeretném felidézni, hanem azt próbálom bemutatni, hogy a vele kialakult személyes kapcsolatom milyen hatással volt az én néprajzi munkámra, pályám alakulására. Ahogyan a történelmet sem az eseményeinek leírása, adatainak felsorolása tárja igazán élénk, hanem az eseményekben szereplő emberek élménye, „megélt történelme”.

Néprajzi Lexikonunk sajnos, igen szűkszavúan ír Morvay Péterről, de egy mondatának igazát, annak súlyát magam is megtapasztalhattam: „Legfontosabb tevékenysége az önkéntes néprajzi gyűjtés megszervezése volt.” Én is ezen a mozgalmon keresztül kerültem kapcsolatba vele, s adott irányt, tartalmat további életemnek.

Népünk életével ugyan már gyermekkorom óta megvolt a kapcsolatom. Falusi tanító-házaspár gyermekeként egy népi hagyományokban gazdag faluban, Sályban születtem. Esténként a legények dalolásától volt hangos az utca: megcsodáltam a lakodalmas meneteket. Nyáron az ablakunk előtt haladtak el énekelve, kaszájukat pengetve az aratók. A tanítói lakás a két tantermes iskolához volt hozzáépítve. Udvara ősztől tavaszig a délelőtt-délutáni elég kiadós szünetekben csak úgy zengett az iskolás gyerekek énekes játékaiktól. Édesapám monográfiát is írt a faluról. Mikor estefelé befejezte a délelőtt-délutáni tanítást, sorra látogatta a falu idős embereit, s feljegyezte, amit a falu múltjáról, régi szokásairól elbeszéltek. S én alig vártam, hogy este hazajöjjen és elmondja nekem, mit hallott az öregektől?

Tízéves koromban azután gimnáziumba adtak, s ettől kezdve csak a vakációkat tölthettem a faluban. De a sárospataki gimnáziumban olyan tanáraim voltak, akik ébren tudták tartani a népi hagyományok

²¹ Vikár 1901. i. m. 135. old.

²² Pesti Hírlap, 1897. április 29. 1. old.

* Elhangzott Budapesten, 2009. március 26-án, a Honismereti Szövetség által szervezett Emléktúráján. (Szerk.)